

pleidooi voor het niet-bouwen

Dit vlugschrift is opgemaakt door RE-ST (Antwerpen, BE), in samenwerking met TOPOTRONIC (Rotterdam, NL), UHasselt onderzoeksgroep ArcK (Hasselt, BE) en FAKTON (Rotterdam, NL).

1 oktober 2015

Inhoud

	Aanhef	7
<i>I</i>	De winst van het niet-bouwen	11
<i>II</i>	Tien memo's	19
<i>III</i>	No is more	45
	Colofon	52

'De Laatste
Steen van België' is
een kunstwerk van
architect, urbanist en
kunstenaar Luc Deleu
uit 1979, ingewerkt
in een wand van het
S.M.A.K. in Gent.
Collectie S.M.A.K.,
Schenking Wanda
Reiff 1996

6 | “Weinig of niets bouwen is misschien wel de beste architecturale bijdrage voor het derde millennium.”

Luc Deleu, urbanist T.O.P. Office

Dit vlugschrift is een beknopte weergave van het onderzoeksproject ‘De winst van het niet-bouwen’ met de steun van het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Het onderzoeksteam bestaat uit RE-ST (Antwerpen, BE) i.s.m. TOPOTRONIC (Rotterdam, NL), UHasselt onderzoeksgroep ArcK (Hasselt, BE) en FAKTON (Rotterdam, NL).

Dit onderzoek presenteerde een alternatief ruimtelijk ontwikkelingsmodel; een model dat uitgaat van een fictieve bouwstop, waarbij ruimtelijke behoeften worden ingevuld binnen het bestaande patrimonium. Het niet-bouwen werd onderzocht als mogelijk financieel winstgevende methode. Meer nog: het onderzoek ging uit van het axioma dat niet-bouwen winst genereert. Meerdere praktijkvoorbeelden hebben tot tien tactieken van het niet-bouwen geleid. Deze tactieken zijn niet nieuw, maar door ze te bundelen en te benoemen kunnen ze een tool zijn voor alle actoren in een bouwproces in de zoektocht naar oplossingen voor een ruimtelijke vraag. Het onderzoek maakte duidelijk dat niet-bouwen wel degelijk financiële winst kan genereren. Enerzijds als effectief saldo van kosten en baten, en anderzijds als fictieve besparingen. Dit vlugschrift dient gelezen te worden als een pleidooi voor een cultuur van het niet-bouwen.

Inventarisatie en onderzoek van een vijftigtal projecten van het niet-bouwen in Nederland en Vlaanderen gaven inzicht in de verschillende types winsten en tactieken.

I.

De winst
van het
niet-bouwen

Aanleiding van het onderzoek was de huidige economische crisis in Nederland en de ruimtelijke crisis in Vlaanderen. Beiden geven aanleiding tot een radicaal andere bouwcultuur. Of verhogen alvast de urgentie tot verandering. De vraag naar hoe duurzaam omgaan met het bestaande ruimtebeslag krijgt meer en meer belang. Wat als er straks een absolute bouwstop zou worden afgekondigd? Vandaag lijkt het misschien nog een radicaal idee, maar straks zal het, indien we onze bouwcultuur niet drastisch wijzigen, wellicht noodzaak worden. Het uitbreiden van het gebouwd patrimonium nadert immers grenzen op zowel financieel, ruimtelijk en bij uitbreiding ecologisch vlak. Het begin van deze grenzen is vandaag reeds aanwezig en zichtbaar.

Het onderzoeksproject ‘De winst van het niet-bouwen’ is alvast een pleidooi geworden voor een cultuur van ruimteneutraal ontwerpen én bouwen. Het tracht een ‘alternatief’ te bieden aan het vertalen van onze ruimtelijke behoeften zonder dat hiervoor extra kubieke meters nodig zijn. We leven in een wereld waar de opvang van een aanhoudende groei en mobiliteit van de wereldbevolking hét vraagstuk van de toekomst zal zijn. Ruimte op deze aarde is niet eindeloos. Slim ruimtegebruik zal meer dan ooit nodig zijn. Ook in Nederland en Vlaanderen. Maar welke antwoorden en oplossingen kunnen we genereren in tijden van economische stagnatie? Herstel en heropleving van de klassieke, op financiële groei gebaseerde bouweconomie is vandaag opnieuw aan de orde van de dag. Vormt dit dan geen uitgelezen moment om de bouweconomie te herdenken als één van de meest conservatieve en ecologisch vervuilende sectoren? Moeten we niet net nú opschuiven naar een andere bouweconomie, een economie van het niet-bouwen?

De definitie van het niet-bouwen is bouwen zonder dat er kubieke meters bij komen. De methode om dit te bereiken is tweeledig. Enerzijds het detecteren en gebruiken van ruimte die al beschikbaar werd gesteld voor een bepaalde functie en/of door herstructurering beschikbaar gemaakt kan worden. Anderzijds het zoeken naar processen die onze ruimtelijke behoeften kunnen doen verminderen door ons ruimtelijk consumptiegedrag aan te passen.

Welke verschillende tactieken kunnen ingezet worden voor het niet-bouwen? Deze vraag leidde via onderzoek van verschillende voorbeeldcases tot tien tactieken: intensief ruimtegebruik, meervoudig ruimtegebruik, slopen, restaureren/renoveren, herbestemmen, splitsen/samenvoegen, tijdelijk en tussentijds ruimtegebruik, omkeerbaar ruimtegebruik, bewust niet gebruiken en tot slot opruimen. Deze tactieken zijn op zich niet nieuw maar door ze bewust samen te benoemen in een geïntegreerde strategie kunnen ze van het niet-bouwen een (economisch) winstgevende activiteit maken.

De condities van het niet-bouwen zijn zeer divers. Zowel wat betreft schaal (gebouw, perceel, site, wijk, stad, regio,...) als context (van binnenstedelijk tot landschappelijk). De actoren van het niet-bouwen kunnen zowel privaat als publiek zijn, en opereren van onderuit én van bovenuit. Ze zijn vaak dezelfde als deze van het bouwen. Het niet-bouwen belangt ook iedereen aan. De aanleidingen tot het niet-bouwen zijn in de meeste gevallen wederom dezelfde als bij het bouwen. Er is steeds een ruimtelijke behoefte die ingevuld dient te worden. Door meer diepgaand onderzoek naar deze behoefte én door meer inzicht in het bestaand ruimtelijk aanbod, kan mogelijk één van de tien tactieken van het niet-bouwen

ingezet worden in het zoeken naar een ruimtelijke oplossing.

Het niet-bouwen is vooral een zoeken naar de mogelijke financiële winsten voor de verschillende actoren. We onderscheiden twee soorten winsten. Enerzijds stellen we vast dat er effectieve winsten kunnen gegenereerd worden door niet-bouwen. Het zijn kleine winsten bij verschillende betrokkenen. Deze kunnen zichtbaar gemaakt worden door deelberekeningen te maken vanuit het standpunt van de verschillende actoren. Het is de optelsom van deze vele kleine winsten die de schaal van de winst vergroot.

Daarnaast genereert het niet-bouwen ook fictieve financiële winsten in de vorm van besparingen. Door toepassing van de benoemde tactieken kan bespaard worden op onder meer verwervingskosten, bouwkosten en exploitatiekosten. Deze besparingen en winsten kunnen net als de actoren zowel collectief als privaat zijn. Het gaat om geld dat, indien je het niet hebt, het creëren van schulden vermijdt. Of indien het wel ter beschikking is, elders geïnvesteerd kan worden.

Het pleidooi voor een cultuur van het niet-bouwen is een belangrijke eindconclusie. Onze ruimtelijke behoeften zullen in de toekomst wellicht alleen maar toenemen. Vanuit onze huidige bouwcultuur worden deze behoeften voornamelijk opgelost door telkens opnieuw kubieke meters toe te voegen. Niet-bouwen is niet enkel een alternatief dat zich naast bouwen manifesteert. Het niet-bouwen gaat het bouwen vooraf. Het bewust toepassen van de tactieken van het niet-bouwen (op grote schaal) kan leiden tot collectieve besparingen én ecologische correcties. Waarom zouden we het niet doen? Waarom zouden we niet eerst onze ruimtelijke behoeften oplossen binnen het bestaande aanbod?

Deze foto werd genomen in de Grote Bazaar van Istanbul en laat een opruimer zien die dagelijks de achtergebleven rommel opruimt. Hij zorgt dat er ruimte vrij blijft of opnieuw vrij komt om handel te bedrijven. Het is een metaforisch beeld voor een handeling van opruimen als attitude, als noodzaak. Grote Bazaar, Istanbul, 2013

II.

Tien memo's

Het niet-bouwen vraagt om een nieuwe manier van denken over ruimte. Een andere attitude om met ruimte om te gaan die echter niet nieuw is. Zo worden vandaag reeds niet-bouw activiteiten toegepast zoals o.m. het ontwerpen van tijdelijk en omkeerbaar gebruik, het opruimen, het uittekenen van utopische papieren architectuur, het leeg laten van open ruimte, het in stand houden, het herbestemmen, enz. Deze activiteiten worden vandaag ad hoc toegepast. Singuliere tactieken als antwoord op uitzonderlijke situaties.

Daartegenover staat dat het bouwen diepgeworteld is in onze maatschappij. Meerdere aanleidingen, van noodzakelijk tot bijkomstig, zetten ons aan om de bebouwde omgeving aanhoudend uit te breiden: natuurlijke bescherming, huisvesting, private welvaart, representatie van macht, militaire doeleinden, organisatie van productie en arbeid, infrastructuur, religie, cultuur, architecturale of stedenbouwkundige experimenten, speculatie, acute nood aan ruimte, ... We blijven ook vandaag onze ruimtelijke behoeften voornamelijk oplossen met nieuwbouw.

Kunnen architectuur en stedenbouw zich fundamenteel toeleggen op het beheren en transformeren van het bestaande? Kan de eeuw van expansie baan ruimen voor de era van groot onderhoud? Wat zouden de eigenschappen kunnen zijn van dergelijke niet-bouwcultuur? En wat is de rol van de architect en de stedenbouwkundige hierin?

De hierna volgende 10 memo's scheppen een mogelijk kader voor en beschrijving van een cultuur van het niet-bouwen.

#1. WERKEN MET RUIMTE

Niet-bouwen is een werkwoord. Het gaat over bewust en doordacht omgaan met beschikbare ruimte. Zowel gebouwde als niet-gebouwde. Het vertrekt bij weten wat je hebt, dus weten welke ruimte beschikbaar is of beschikbaar gemaakt kan worden. Niet-bouwen is herontdekken dat ruimte anders gebruikt kan worden. Hiervoor zijn verschillende tactieken mogelijk. Van intensiever gebruik van een ruimte, tot en met meervoudig gebruik van dezelfde ruimte of beslissen dat die ruimte overbodig kan zijn of beter verschuift naar een gunstigere locatie. De restrictie dat een ruimtelijke behoefte wordt ingevuld zonder kubieke meters toe te voegen is steeds een constante. Het nieuwe zit in het (her)gebruiken van het oude, het bestaande. Niet-bouwen is zoeken naar een verschuiving in ruimtegebruik waarbij de verandering meestal gedreven wordt door engagement en zuinigheid. Soms door noodzaak. Niet-bouwen is niet niets doen. Integendeel. Bij alle onderzochte en toepasbare tactieken uit het onderzoek is stevige arbeid vereist. Zowel mentaal als fysiek.

#2. VERDER DENKEN DAN DE BEHOEFTE

In de zoektocht naar deze vorm van ruimtegebruik durven eigenaars, initiatiefnemers of ontwerpers anders denken over ruimtelijke vragen. En ook anders handelen. Ze verlaten het klassieke pad van een nieuw gebouwde oplossing. Hierbij is kennis en creativiteit nodig. Maar ook logisch denken en bijvoorbeeld weten dat een straat ook een speelplaats kan zijn of beter, in essentie zou moeten zijn. Niet-bouwen is ruimtelijke oplossingen durven zoeken op onbekend terrein en met onbekende relaties. Zo kan een school bijvoorbeeld ontdekken dat het door efficiënte uurroosters met een maximale bezetting van zijn lokalen mogelijk ruimte te veel heeft of alvast onvoldoende zelf gebruikt. Het niet-bouwen vraagt om gewoonten en bekende organisatiepatronen te verlaten. Wetende dat mentaliteitswijzigingen vaak de moeilijkste zijn. Het verlaten van bekende en platgetreden paden vraagt verbeeldingskracht en durf. Waren dat trouwens geen voorwaarden om een maatschappij vooruit te laten gaan? Het hoeft geen doel op zich te zijn maar onverwachte ruimtelijke neveneffecten kunnen bij het niet-bouwen bereikt worden. Dit kan een sneeuwbal effect doen ontstaan en anderen stimuleren om gelijkaardige initiatieven te nemen.

#3. HANDS-ON-INITIATIEFNEMER

Niet-bouwen begint bij een hands-on mentaliteit. Men dient oplossingen te zoeken, door kleine daden en niet door grote woorden. Oplossen door doelgericht na te denken, maar vooral ook door te doen. Het is een kwestie van beginnen en de gekozen strategie stapsgewijs te evalueren. Niet anders dan in een klassiek bouwproces vertrekt dit proces bij een initiatiefnemer. Het onderzoek van allerhande cases heeft geleerd dat deze heel divers van identiteit kan zijn. Van een vastgoedeigenaar, een beleidsmaker, een ontwerper, een activist, een ondernemer, tot gewoon iemand met een ruimtelijke vraag. De drijfveren kunnen sterk verschillen: van maatschappelijk activisme, verlangen naar esthetische schoonheid tot ethisch ondernemerschap. Steeds is er een bepaalde weerstand tegen het verder uitbreiden van de bestaande gebouwde omgeving aanwezig. Of anders gezegd; tegen de verdere versnippering en reductie van de open ruimte. De initiatiefnemer handelt vanuit de visie dat we genoeg gebouwd hebben om aan onze huidige ruimtelijke behoeften te voldoen. Hij of zij zoekt naar nieuwe relaties tussen vraag en aanbod. Hij of zij ontwikkelt, niet door te bouwen maar te herstellen, op te ruimen, te herschikken, te vervangen en te vernieuwen indien nodig. Het zijn verhalen van proberen, mogelijk met vallen en opstaan, waarin vooral het zoeken naar gelijkgestemden belangrijk is.

#4. INZETTEN OP TOEKOMST- BESTENDIGE RELATIES

Niet-bouwen is naast het zoeken naar rendabiliteit vaak ook investeren in een netwerk van gebruikers. Het opbouwen van vertrouwensrelaties en het samenwerken is een basis voor het niet-bouwen. Het gaat over samenwerken met en mobiliseren van wat al bestaat. Dergelijk coöperatief organiseren vraagt om een basis van engagement op langere termijn. Het creëren van duurzame relaties tussen mensen is een lateraal gevolg van het niet-bouwen. De bindende factor is het idee, dat versterkt wordt door het zoeken naar betrokkenheid en medewerking van allerhande andere partners, zowel privaat als publiek. Het samen realiseren is een essentiële eigenschap van niet-bouwen. Soms resulteert het niet-bouwen in een nieuwe vorm van ondernemerschap die ontstaat en bestaat bij gratie van zijn coöperanten waarbij alle betrokken partijen meegroeien. Een ondernemerschap waarbij de grens tussen publiek en privaat vervaagt.

#5. RUIMTELIJK CORRIGEREN

Het niet-bouwen kan een manier zijn om ruimtelijk te corrigeren, al dan niet als bewuste strategie. Zonder iemand met de vinger te wijzen is het vaak welkom, en soms nodig, om foutief of negatief gebruik van ruimte in kaart te brengen en te veranderen. Bij tijd en stond moet er opgeruimd worden om dan weer verder te kunnen. Dat geldt zo voor elke kast maar zeker ook voor onze gebouwde ruimte. We moeten weten wat we hebben vooraleer we kunnen bepalen of we nog iets extra nodig hebben. Een stap die we dagelijks overslaan. Opruimen is meestal iets wat we niet graag doen maar vaak wel heel nuttig en noodzakelijk. Het is een werk dat moet gebeuren, maar niet door iedereen gebeurt. Dit is op zich ook niet nodig. Zij die het doen worden er snel specialist in. Ze zoeken en vinden de ruimte die we fout gebruiken, die overbodig is of door een andere actor nuttiger gebruikt kan worden. Niet-bouwen is verschuiven waar nodig en weghalen wat kan. Om het overzicht te behouden moeten we bepalen wat overbodig is, of simpelweg iets op orde zetten zodat het terug gebruikt kan worden. Niet-bouwen kent op dat moment meestal weinig weerstand. Waarom zouden we het niet doen als iedereen er bij wint?

#6. AFBOUWEN VAN ECOLOGISCHE SCHULD

We genereren op grote schaal ruimtelijke overschotten. Het is een fenomeen dat we ook kennen binnen onze voedselproductie. Maar bij voedsel is het anders. Voedsel komt relatief snel én is makkelijk afbreekbaar. De cyclus tussen productie en het eventueel weggooien is kort. Bij gebouwen ligt dit anders. De cyclus van idee tot gebouw en gebruik kent een lange periode. Maar ook als we een ruimte niet meer nodig hebben, zal het veel langer duren om deze te slopen. Dit slopen is tevens veel moeizamer. Ruimtelijk overschot heeft bovenal een grote ecologische impact. Binnen de wereldwijde voedselproductie bestaat de ecologische reflex al langer om bewust innovatieve strategieën te ontwikkelen in het beheersen van de voedseloverschotten. In de context van het bouwen gebeurt dit quasi niet. Men dient nauwelijks verantwoording af te leggen wanneer men ruimtelijke overschotten creëert. Noch mentaal, financieel of ecologisch. Het wordt zelfs eerder beloond ondanks de steeds duidelijkere gevolgen die de aarde en het klimaat ondervinden van menselijke activiteit. Het privaatbelang komt meer en meer in conflict met het collectieve belang, dat op zijn beurt onder druk komt te staan. De vraag is of er een maatschappelijk draagvlak kan ontstaan om deze kosten zichtbaar te maken én door te rekenen. Vastgoed wordt wereldwijd nog steeds als veilige belegging beschouwd. Ook al is er géén vraag. De ecologische impact van het bouwen wordt tot op heden te weinig in rekening gebracht. Herstel van het metabolisme is nodig en dit kan door niet-bouwen te onderzoeken alvorens te bouwen.

#7. VAN HEBBEN NAAR DELEN

Niet-bouwen is denken over ruimte vanuit het delen en uitwisselen van behoeften. Dus afstand nemen van huidige denkpatronen die uitgaan van het hebben en consumeren van ruimte. 'Toegang hebben tot' wordt veel belangrijker dan 'eigenaar zijn van'. Bezitten en controleren maken plaats voor gebruiken en benutten. Meerdere cases in de praktijk tonen aan dat dit geen utopie is maar dagelijkse realiteit. Het geloof in de eeuwige groei als enige oplossing voor ruimtelijke behoeften verzwakt. De aanhoudende financiële crisis geeft dit een duw in de rug. De definitie van groei is opnieuw onderwerp van debat. Zo zet de confrontatie met een torenhoge leegstand in Nederland automatisch aan tot anders denken. Voor even toch want de verleiding blijft groot om in bekende patronen te vervallen. Ook Vlaanderen heeft het moeilijk om uit de bekende patronen van ruimtelijke organisatie te treden en start de zoektocht naar trendbreuken in zijn ruimtelijk beleid. Het beleeft een periode waarin reguliere vormen van hoe om te gaan met de ruimte in vraag worden gesteld. Vlaanderen zoekt naar nieuwe instrumenten die verdere aantasting van de open ruimte kunnen tegengaan. De versnipperde eigendomssituaties van grond, en de daarbij verworven rechten tot bebouwen, houden de snelweg naar aanhoudende bouwuitbreidingen echter open. De strijd om ruimte verbreedt en de loopgraven van de verschillende stakeholders worden steeds dieper en dieper. Het is door opzij of achteruit te kijken dat win-win situaties kunnen worden gevonden. Wat een probleem is voor de ene kan een oplossing zijn voor de andere. Het is kwestie van de verbinding te zien en te leggen tussen vraag en aanbod, ongeacht de schaal die beide hebben.

#8. SNELLE OPLOSSINGEN OP VERSCHILLENDE SCHALEN

Niet-bouwen gaat meestal snel. Ruimtelijke behoeften kunnen op korte termijn een efficiënte oplossing vinden. Zowel een acute ruimtelijke vraag als een langetermijnvisie zijn mogelijke aanleidingen. Vaak overheerst de vanzelfsprekendheid. Het anders gebruiken van bestaande ruimte wordt meestal snel aanvaard en omarmd, toch als het alle vorige genoemde eigenschappen aanraakt. Desondanks dienen soms taboes doorbroken of bruggen gebouwd te worden. En niet op zijn minst vooral tussen mensen. De winsten van de snelle oplossingen kunnen voor betrokken partijen zichtbaar gemaakt worden wanneer ze in een langer termijnperspectief worden gezet. Door te denken in de tijd ontstaan er kansen om dingen anders te organiseren. De onderzochte cases tonen aan dat het niet-bouwen op verschillende schalen toepasbaar is: zowel op het niveau van een gebouw als een buurt, een stad of zelfs een regio en groter.

#9. VERSCHILLENDE (KLEINE) WINSTEN VOOR MEERDERE ACTOREN

Niet-bouwen is een verhaal van winsten voor verschillende betrokken partijen. Het gaat zelden om het grote en snelle geld, maar wel om kleine financiële resultaten die op lange termijn kunnen groeien. Een verlies bij de start is tevens niet uitgesloten door de nood aan een investering. Het is de som van de verschillende winsten samen die de voedingsbodem vormt van de oplossing. Onderzoek van verschillende cases toont dat er vaak kleine, maar evenzeer grote winsten zijn voor meerdere actoren. Het is een opdracht om deze verschillende cashflows zichtbaar te maken. Iedere berekening voor een welbepaalde actor kent specifieke parameters. De actor die eigenaar is van het bestaande ruimtelijke ‘aanbod’ speelt hierin een cruciale rol. Hier ligt de opdracht van het rekenen naast het tekenen. Dit is een taak die opgenomen wordt door de initiatiefnemer en/of eigenaar maar ook een taak van ontwerpers kan zijn. Door te rekenen en de verschillende winsten concreet te maken, kunnen andere actoren overtuigd worden. Het tijdsaspect is hierbij van groot belang. Financiële winsten ontstaan soms pas na enige doorlooptijd. Een deel van de winsten is te benoemen als besparingen. Geld dat niet gespendeerd dient te worden en verschoven kan worden naar andere doeleinden, naar nieuwe investeringen. Niet-bouwen is een praktijk van ruimte maken om verder te investeren.

#10. SOMETIMES DOING NOTHING LEADS TO SOMETHING

‘Sometimes doing something leads to nothing’. In een video-opname van kunstenaar Francis Alÿs zie je hem een ijsblok voortduwen door de straten van Mexico-City, eindigend in een kleine plas water. Alÿs reflecteert met zijn werk voortdurend over menselijke handelingen en maatschappelijke situaties. Hier geeft hij aan dat het menselijk handelen niet altijd tot meerwaarde leidt. Wij draaien deze stelling om; iets bewust niet doen, in dit geval bouwen, kan leiden tot meerwaarde. Niet-bouwen is hierbij niets doen in termen van geen extra gebouwde ruimte toe te voegen.

Deze eigenschap is een mogelijke aanzet van een innovatieve ontwerpmethodiek die we ergens onderweg achter gelaten hebben in onze focus op continue ruimtelijke groei. Een ontwerpmethodiek die vertrekt vanuit het stellen van de juiste vragen door opdrachtgevers én ontwerpers. Meerdere voorbeelden tonen dat deze houding herontdekt wordt. De rentmeester als historische figuur kan inspirerend zijn. Hij is verantwoordelijk voor het beheer van eigendom van iemand anders en zorgt voor een zo hoog mogelijk rendement. Hij ontwikkelt niet maar herstelt, renoveert, ruimt op, herschikt, vervangt, vernieuwt en vooral, hij rekent én tekent. De rentmeester was eeuwenlang een gerespecteerd en zichtbaar beroep, maar heeft zich vandaag achter de schermen terug getrokken. In tijden van crisis, hetzij economisch, hetzij ruimtelijk, is het misschien tijd voor de rentmeester om terug op de voorgrond te treden. Hier ligt een mogelijke uitbreiding van de rol van de architect.

'Paradox of
Practice, Sometimes
Making Something
Leads to Nothing'
van Francis Alÿs,
Fotografische do-
cumentatie uit een
actie-video.
Mexico-City, 1997
© Francis Alÿs en
David Zwirner

III.

No is more

Het bouwen als een economische motor, die bewust of onbewust leidt tot overconsumptie van ruimte, staat in sterk contrast met actuele ecologische en sociale uitdagingen. De eindeloze productie van ruimte en inname van land rijmt niet met de groeiende bezorgdheid over krimpende biodiversiteit, opwarming van de aarde en de uitputting van natuurlijke hulpbronnen. Deze geven aan dat ons huidig groeimodel de natuurlijk omgeving is ontgroeid. De overconsumptie van ruimte zorgt vandaag noodgedwongen voor verschuivingen in het ruimtelijk beleid. Zowel in Vlaanderen als in Nederland. Anders nadenken én handelen over ruimtelijk ontwikkelen blijft vaak moeilijk maar is nodig.

De weerstand tegen het gebouw als oplossing is gering, zowel in het verleden als vandaag. Ook in architectuuropleidingen wordt nog vaak gesteld dat architectuur gelijk is aan probleemoplossing. Dit impliceert de gedachte dat elk probleem via architectuur oplosbaar is. Slechts zelden wordt deze stelling in vraag gesteld. De weerstand van de architect tegen h t gebouw als oplossing blijkt gering, zowel in het verleden als vandaag. Cedric Price (1934-2003) is een enkeling die suggereerde dat architectuur mogelijk niet de juiste oplossing is voor een probleem. Hij stelde in heel zijn oeuvre vraagtekens bij de voorwaarden en eisen van de architectuur. 'Maybe you don't need a new house. Maybe you need to leave your wife' is een bekende anekdote van Price. Als antwoord aan de man van een koppel dat hem opzocht voor het bouwen van een nieuwe woning. Misschien controversieel, maar zeker inspirerend voor een bouwcultuur die aansluiting zoekt met zijn tijdgeest. Geheel in de geest van zijn tijd zocht Price naar een manier om architectuur te maken die

recht doet aan het toenmalige nieuwe informatietijdperk en het daarmee gepaard gaande streven naar onbeperkte mobiliteit, flexibiliteit en keuzevrijheid. De oplossing lag voor Price niet per definitie in het gebouwde, maar in de relatie met de politieke situatie en maatschappelijke context. De sociale impact van zijn (veelal niet gerealiseerde) projecten stond voorop.

Een crisismoment is altijd een gelegenheid en een kans tot vragen stellen, of alvast dingen in vraag stellen. Ook voor architecten en stedenbouwkundige ontwerpers. Vanuit het besef dat er genoeg is, moeten we nieuwe connecties durven maken binnen de bestaande context. Ook al zijn deze niet altijd zichtbaar. Het zichtbaar maken hiervan is een uitdaging en een opgave geworden die ruimtelijke ontwerpers zich kunnen toe-eigenen. De luxe om te morsen wordt schaarser en is nog moeilijk te verantwoorden. We moeten aanvaarden en tonen dat ruimtelijke en economische groei anders kan. Het verder consumeren van ruimte legt een te grote hypotheek op toekomstige ontwikkelingen.

Het respecteren van datgene wat er al is, is een belangrijke boodschap aan ruimtegebruikers en zeker aan architecten. Die laatsten hebben zichzelf geleerd eerst iets te veranderen en daarna pas vragen te stellen. Het omgekeerde is echter nodig. De frisse blik van de architect en ontwerper is van grotere waarde als hij die gebruikt om verborgen kwaliteiten en hulpbronnen te ontdekken en te mobiliseren. Het niet-bouwen gaat uit van een ontwerp-attitude waarbij ruimte wordt beschouwd als een eindige hulpbron. Ruimtelijke behoeften kunnen opgelost worden zonder bijkomend volume te creëren. Het is een

herhaaldelijk gestelde vraag die voor architecten als ketterij in de kerk kan klinken. Diverse architecten hebben zich in het verleden gewaagd aan een reflectie over het niet-bouwen maar het blijft echter vaak bij denkwerk dat in schril contrast staat met het gebouwde oeuvre. De eerste drijfveer is het niets toevoegen, en het absorberen van wat er al is. We kunnen de winst van het niet-bouwen dagelijks ontdekken. No is more!

Op deze afbeelding wordt de leegstand boven winkels in het centrum van Hasselt aangetoond. Deze foto werd gemaakt in het kader van het practicum 'Vacant Hasselt' door masterstudenten van de UHasselt faculteit architectuur en kunst. Hasselt, 2010
© Jeroen Bohnen en Pim Jacobs

Colofon

Tekst

Dimitri Minten, Tim Vekemans en Samuel Van de Vijver (RE-ST, www.re-st.be)
met de medewerking van Oswald Devisch (Onderzoeksgroep ArcK, UHasselt,
www.uhasselt.be), Arjan Harbers (Topotronic, www.topotronic.nl) en Jock
Kruidierink (Fakton, www.fakton.com)

Productie | Eindredactie | Vormgeving

RE-ST

Beelden

RE-ST

52 | met uitzondering van

p 42: beeld door Francis Alÿs en David Zwirner

p 50: beeld door Jeroen Bohnen en Pim Jacobs

ISBN 9789082442908

uitgave oktober 2015

De digitale versie van het volledige onderzoeksrapport is te raadplegen op

www.re-st.be/dewinstvanhetniet-bouwen

Overname van teksten of beeldmateriaal wordt gewaardeerd, mits toestemming van het
onderzoeksteam en bronvermelding.

Met de steun van

